



Stosunki Polski z Litwą, Białorusią i Ukrainą 450 lat po unii lubelskiej



Stosunki Polski z Litwą, Białorusią i Ukrainą 450 lat po unii lubelskiej

Redakcja
Tomasz Stępniewski
Beata Surmacz



Spis treści

- Tomasz Stępniewski
Beata Surmacz
7 **Rzeczpospolita Obojga Narodów pierwowzorem
współczesnej Unii Europejskiej: wstęp**
- Andrzej Gil
17 **Unia lubelska 1569 roku**
- Agata Tatarenko
37 **Unia lubelska w pamięci kulturowej: spór i dialog**
- Aleksandra Kuczyńska-Zonik
Dominik Wilczewski
61 **„Polska i Litwa podają sobie dzisiaj dłonie”.
Polska perspektywa współpracy bilateralnej**
- Gediminas Kazėnas
Barbara Stankevič
89 **Miejsce Polski w polityce zagranicznej Litwy**

- 111 Krzysztof Fedorowicz
Białoruś - zapomniany sąsiad Polski
- 141 Uladzimir E. Snapkouski
Białoruś - Polska: jak wyjść z błędnego koła w rozwoju wzajemnych stosunków
- 163 Tomasz Stępniewski
Polityka Polski wobec Ukrainy w kontekście wymiaru wschodniego Unii Europejskiej
- 197 Ihor Hurak
Rzeczpospolita Polska w polityce zagranicznej Ukrainy w XXI wieku

Ihor Hurak



Rzeczpospolita Polska w polityce zagranicznej Ukrainy w XXI wieku

Rzeczpospolita Polska w polityce zagranicznej Wiktora Juszczenki (2005-2010)

Era prezydentów Kuczmy i Kwaśniewskiego w stosunkach ukraińsko-polskich charakteryzowała się podniesieniem dialogu do poziomu partnerstwa strategicznego. W drugiej połowie lat 90. XX wieku i w pierwszych latach XXI wieku Polska postrzegana była jako główny promotor Ukrainy na Zachodzie. Podczas drugiej kadencji prezydenckiej Leonida Kuczmy (1999-2005) polskie elity, w warunkach rzeczywistej izolacji Kijowa ze strony państw zachodnich, nadal wspierały Ukrainę na różne sposoby. Prezy-

dent Polski Aleksander Kwaśniewski (1995-2005) odegrał również wyjątkową rolę podczas pomarańczowej rewolucji, co wielokrotnie podkreślał trzeci prezydent Ukrainy Wiktor Juszczenko (2005-2010). Przede wszystkim dzięki jego staraniom doszło do zorganizowania w Kijowie „okrągłych stołów”, które umożliwiły znalezienie wyjścia z kryzysu politycznego, zaistniałego po sfałszowanej drugiej turze wyborów prezydenckich na Ukrainie, a z drugiej strony uniemożliwiły użycie broni przez jednostki policyjne przeciwko uczestnikom pokojowych demonstracji.

Wsparcie, jakiego Polska udzieliła tzw. „pomarańczowym” jesienią 2004 roku, stanowiło dobrą podstawę do rozwoju stosunków ukraińsko-polskich w czasach prezydentury Wiktora Juszczenki. Z drugiej strony, prozachodni Juszczenko miał wielkie ambicje poprowadzenia Ukrainy w kierunku integracji europejskiej i euroatlantyckiej. Jednak w Kijowie mieli świadomość, że polityka zagraniczna wiodących europejskich stolic wobec Ukrainy często jest prowadzona w cieniu Rosji. W tej sytuacji nowe kierownictwo państwa ukraińskiego w naturalny sposób szukało wsparcia w Polsce, która po 1999 i 2004 roku uzyskała możliwość oddziaływania na NATO i UE od środka. Dodatkowym argumentem dla nowych ukraińskich elit politycznych za zacieśnieniem kontaktów z Polską była również pozycja Polski, która dążyła do umocnienia swojej pozycji w Unii Europejskiej jako twórca wschodniej polityki zagranicznej UE (Киридон, 2013, s. 18-21). Tak więc obie strony miały własne powody, aby utrzymywać jak najlepsze stosunki.

W związku z tym, pomimo zmian koalicji rządowych w obu państwach, dużych zawirowań na scenie politycznej Ukrainy z powodu konfrontacji w obozie „pomarańczowych”, deklaracji rządzącej w Polsce od 2007 roku Platformy Obywatelskiej dotyczących normalizacji stosunków z Rosją, w rzeczywistości prezydenturę Wiktora Juszczenki można scharakteryzować jako jeden z najbardziej owocnych i obiecujących okresów w stosunkach ukraińsko-polskich, nawet na tle relacji z czasów Leonida Kuczmy. Przede wszystkim odbywały się systematyczne i różnorodne spotkania przywódców Ukrainy i Polski. W niektórych latach odbywało się do dziesięciu spotkań rocznie tylko na poziomie prezydenckim (Dębski, Dołęga, 2006, s. 384; Piix, 2017, s. 589-595).

Jeszcze w 1998 roku Polska podjęła inicjatywę stworzenia wymiaru wschodniego UE, do którego miała być włączona również Ukraina. W końcowej fazie procesu negocjacyjnego związanego z przystąpieniem Polski do UE, w styczniu 2003 roku Polska przedstawiła w Brukseli propozycję dotyczącą nawiązania kontaktów między rozszerzoną UE a jej wschodnimi sąsiadami (Zajączkowski, 2005, s. 133). Po uzyskaniu członkostwa przed Polską otworzyły się nowe możliwości oddziaływania na politykę UE wobec Ukrainy. W grudniu 2004 roku Polska przyczyniła się do przyjęcia przez Radę Unii Europejskiej deklaracji, w której stwierdzono, że „celem Unii Europejskiej jest ustanowienie wzmocnionych i uprzywilejowanych stosunków z Ukrainą przy pełnym wykorzystaniu europejskiej polityki sąsiedztwa”. Warto podkreślić, że dzięki stanowisku Polski

w maju 2009 roku na szczycie UE w Pradze sześciu państwom Europy Wschodniej, w tym Ukrainie, Unia Europejska zaoferowała nowy format współpracy w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa – Partnerstwo Wschodnie (Гурак, 2018, s. 211-212).

Bezpośrednio po ogłoszeniu inicjatywy przywódcy ukraińscy nie byli w pełni zadowoleni z jej formatu. Wynikało to przede wszystkim z faktu, że Partnerstwo Wschodnie, w przeciwieństwie do umów stowarzyszeniowych podpisywanych przez UE z państwami Europy Środkowej i Wschodniej w pierwszej połowie lat 90. XX wieku, nie dawało perspektyw na członkostwo w tej organizacji. Istniały również obawy, że Partnerstwo Wschodnie może stać się alternatywą dla tego członkostwa. Jednocześnie, biorąc pod uwagę ówczesną rzeczywistość, a zwłaszcza stanowiska wiodących państw europejskich w kwestii miejsca Europy Wschodniej w polityce zagranicznej UE czy relacji w ramach trójkąta UE – Ukraina – Rosja, co z perspektywy czasu wyraźnie można dostrzec obecnie, kiedy Ukraina jest członkiem stowarzyszonym UE i obywatele państwa ukraińskiego mają możliwość odwiedzania państw strefy Schengen bez wiz, należy przyznać, że ten dokument otworzył przed Ukrainą nowe możliwości.

Równocześnie polskie władze aktywnie wspierały aspiracje Wiktora Juszczuki w obszarze euroatlantyckim. Dzięki staraniom Polski już w lutym 2005 roku, czyli w miesiąc po inauguracji trzeciego prezydenta Ukrainy, udało się zorganizować jego wizytę w Brukseli, gdzie mógł spotkać się z członkami NATO

(Dębski, Dołęga, 2006, s. 385). Lech Kaczyński, wraz z prezydentem USA George'em W. Bushem (2001-2009), aktywnie popierał zaferowanie Ukrainie *Planu działania na rzecz członkostwa* w NATO podczas szczytu Sojuszu Północnoatlantyckiego w Bukareszcie w kwietniu 2008 roku¹. Zagroził nawet przedłużeniem blokowania negocjacji UE i Rosji w sprawie nowego porozumienia, w razie braku zgody europejskich państw członkowskich NATO na nadanie takiego dokument Ukrainie i Gruzji (*Польща вимагає надати Україні та Грузії ПДЧ в НАТО, 2008*).

Rzeczpospolita Polska poszukiwała różnych formatów służących wspieraniu Ukrainy na Zachodzie. Odpowiednie zabiegi podjęto w wielu europejskich stolicach, zarówno tych popierających Ukrainę, jak i tych sceptycznych wobec niej. W ten sposób polscy przywódcy tworzyli „grupę wsparcia Ukrainy” z udziałem tych państw członkowskich UE, które podzielały zasadność zacieśnienia stosunków między UE a państwem ukraińskim. Praktycznym wymiarem tych zabiegów było przyjęcie w Pradze w dniu 23 kwietnia 2008 roku deklaracji Grupy Wyszehradzkiej, w której wezwano Komisję Europejską do jak najszybszego zawarcia układu stowarzyszeniowego między UE a Ukrainą oraz rozpoczęcia negocjacji dotyczących wprowadzenia ruchu bezwizowego (Козловська, 2008, s. 3). Polska wykazała również aktywność w sprawie poprawy wizerunku

¹ Chociaż i ta inicjatywa skończyła się fiaskiem z powodu sprzeciwu niektórych państw Europy Zachodniej.

Ukrainy w państwach Trójkąta Weimarskiego. Dzięki staraniom polskich ministrów spraw zagranicznych Adama D. Rotfelda i Radosława Sikorskiego w styczniu 2005 i czerwcu 2009 roku doszło do ich wyjazdów na Ukrainę z niemieckimi odpowiednikami Josephem Fischerem i Frankiem-Walterem Steinmeierem (Dębski, Dołęga, 2006, s. 385-386; Mironowicz, 2012, s. 269-270). Niestety, w trakcie prezydentury Wiktora Juszczenki polskie zabiegi nie przyniosły w tej kwestii rezultatów pożądanых przez stronę ukraińską.

Jednocześnie w latach prezydentury Wiktora Juszczenki w stosunkach ukraińsko-polskich zaczęła stopniowo wzrastać rola czynnika historycznego. Początkowo historyczny wymiar dialogu stanowił logiczną kontynuację pozytywnych tendencji, które pojawiły się w czasach Leonida Kuczmy, kiedy prezydenci Ukrainy i Polski uroczystie odsłoniли w 2003 roku pomnik pojednania ukraińsko-polskiego „Pamięć – Żałoba – Jedność” w miejscowości Poryck / Pawłówka na Wołyniu, gdzie w 1943 roku około dwustu polskich mieszkańców zostało zamordowanych przez Ukraińców. Podpisano wówczas wspólne oświadczenie „O pojednaniu – w 60. rocznicę tragicznych wydarzeń na Wołyniu”. Ponadto można mówić o jakościowo nowym poziomie współpracy na płaszczyźnie historycznej, co znalazło odzwierciedlenie w fakcie otwarcia 24 czerwca 2005 roku przez Wiktora Juszczenkę i Aleksandra Kwaśniewskiego Cmentarza Orląt i odsłonięcia pomnika żołnierzy Ukraińskiej Armii Galicyjskiej na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie. Po wielu latach nieporo-

zumień, dzięki nowemu ukraińskiemu prezydentowi, zarówno Rada Najwyższa, jak i członkowie Rady Miasta Lwowa zostali przekonani do podjęcia takiej decyzji (*Ющенко і Квашевський відкрили меморіал воїнам УГА і Цвинтар орлят у Львові*, 2005). Przykładem pozytywnych zmian w tym obszarze było również odsłonięcie w maju 2006 roku we wsi Pawłokoma niedaleko Przemyśla pomnika pamięci Ukraińców, którzy zginęli z rąk przedstawicieli polskiego podziemia na początku 1945 roku (Ткачук, 2006).

Te i inne działania wskazywały na gotowość przywódców Ukrainy i Polski do doprowadzenia do ostatecznego pojednania między narodami. Równocześnie jednak obie strony zaczęły podejmować kroki, które zostały krytycznie ocenione, zarówno na szczeblu państwowym, jak i na poziomie społeczeństwa obywatelskiego Ukrainy i Polski – szczególnie trudny był pod tym względem ostatni rok prezydentury Wiktora Juszczuki.

Należy podkreślić, że z kolei początek 2009 roku był dość korzystny dla dialogu ukraińsko-polskiego. Mimo protestów części społeczeństwa Ukrainy w lutym 2009 roku Wiktor Juszczenko wziął udział w obchodach 65. rocznicy tragedii we wsi Huta Pieniacka w obwodzie lwowskim (Терещук, 2009). W lipcu uczestniczył w Lublinie w uroczystościach poświęconych 440. rocznicy unii lubelskiej. Natomiast we wrześniu, po wielu latach sporów, władze Przemyśla przekazały społeczności ukraińskiej budynek Ukraińskiego Domu Ludowego (Поштрап, 2009). We wrześniu 2009 roku odbyła się dwudniowa wizyta Wiktora Juszczuki

w Polsce. W jej trakcie prezydent Ukrainy bardzo pozytywnie ocenił stosunki między dwoma państwami, nazywając Polskę „przyjacielem strategicznym Ukrainy” (Рибалт, 2009).

Jednak 15 lipca miało miejsce wydarzenie, które zostało ocenione krytycznie przez stronę ukraińską. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej przyjął uchwałę, zgodnie z którą antypolskie działania OUN i UPA „miały charakter czystek etnicznych o znamionach ludobójstwa” (*Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 lipca 2009 r.*). Doszło też do jednego nieprzyjemnego incydentu: strona polska nie zgodziła się na propozycję strony ukraińskiej dotyczącą wspólnego odsłonięcia przez dwóch prezydentów pomnika w miejscowości Sahryń na Lubelszczyźnie, gdzie w marcu 1944 roku zginęło kilkuset Ukraińców (*Odsłonięcie pomnika w Sahryniu*, 2005). W ten oto sposób Polska nie podjęła odpowiednich kroków w odpowiedzi na udział Juszczenki w uroczystościach w Hucie Pieniackiej.

Z kolei w styczniu 2010 roku, przed końcem kadencji prezydenckiej, Wiktor Juszczenko podpisał dwa dekrety, które zostały skrytykowane w Polsce. Dotyczyły one przyznania Stepanowi Banderze tytułu „Bohatera Ukrainy” oraz uznania żołnierzy OUN i UPA za bojowników o niepodległość Ukrainy.

Tak więc podczas prezydencji Wiktora Juszczenki dialog ukraińsko-polski był intensywny. W tym czasie rządzący Ukrainą mieli duże oczekiwania wobec Polski, jako członka UE i NATO, jako że mogła – ich zdaniem – skutecznie wpływać na te organizacje od środka w korzystnym dla Ukrainy kierunku.

Podsumowując praktyczne wyniki działań w tym obszarze, należy podkreślić, że zainicjowane przez Polskę i uchwalone na szczycie w Pradze w maju 2009 roku Partnerstwo Wschodnie otworzyło przed Ukrainą nowe możliwości w zakresie zbliżenia się do Unii Europejskiej. Natomiast w wymiarze historycznym w stosunkach dwustronnych sytuacja była niejednoznaczna. Pomimo istotnych osiągnięć w pierwszych latach prezydentury Wiktora Juszczenki, w 2009 – na początku 2010 roku pojawiły się negatywne tendencje, które ujawniły się w uchwale Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 lipca 2009 roku i styczniowym dekreście Juszczenki o przyznaniu Stepanowi Banderze tytułu „Bohatera Ukrainy”.

Ewolucja polityki zagranicznej Ukrainy wobec Rzeczypospolitej Polskiej w czasie prezydentury Wiktora Janukowycza (2010-2014)

Wybór w 2010 roku Wiktora Janukowycza na prezydenta Ukrainy był określany przez ekspertów jako wydarzenie, które może mieć znaczące konsekwencje dla stosunków ukraińsko-polskich. Z jednej strony, jako przedstawiciel prorosyjskiego wschodu Ukrainy i siły politycznej, która reprezentowała duże grupy przemysłowe Donbasu, miał on zupełnie inne od „pomarańczowych” podejście do takich postaci, jak Stepan Bandera czy Roman Szuchewycz. Otworzyło to możliwość usunięcia z agendy stosunków ukraińsko-polskich problemu związanego z dzia-

łałnością OUN i UPA. Z drugiej strony, wyjątkowa orientacja nowego kierownictwa Ukrainy na Federację Rosyjską mogła osłabić zarówno znaczenie zainicjowanego przez Rzeczpospolitą Polską Partnerstwa Wschodniego, jak i pozycję Polski jako jednego z głównych ośrodków formowania polityki wschodniej Unii Europejskiej. Dodatkowym czynnikiem, który hipotetycznie mógł doprowadzić do zwiększenia dystansu między Kijowem a Warszawą, była mediacja Polski podczas kryzysu politycznego na Ukrainie w 2004 roku, która doprowadziła do tego, że to Wiktor Juszczenko, a nie Wiktor Janukowycz, został prezydentem w 2005 roku.

Rok 2010 był czasem niewykorzystanych szans dla relacji ukraińsko-polskich. Już w kwietniu 2010 roku Okręgowy Sąd Administracyjny w Doniecku pozbawił swoimi decyzjami Stepana Banderę i Romana Szuchewycza tytułów „Bohaterów Ukrainy” (*Суд позбавив Шухевича звання Героя України, 2010*). Działania te mogły stać się platformą do rozpoczęcia dialogu między nowym prezydentem Ukrainy a władzami Polski, jednak strona ukraińska nie wykonała kolejnego kroku w kierunku Warszawy. Skupiając się na stosunkach z Rosją, a równocześnie zachowując w oficjalnych państwowych dokumentach założenia dotyczące europejskich aspiracji Ukrainy, administracja Wiktora Janukowycza jedynie na płaszczyźnie werbalnej demonstrowała zainteresowanie kontaktami z Rzeczpospolitą Polską, w praktyce zaś prawie jej nie dostrzegała albo nawet unikała kontaktów.

Kilkakrotnie odwołano zaplanowane wcześniej spotkania Wiktora Janukowycza z nowym prezydentem Polski Bronisławem Komorowskim (2010-2015). Natomiast kiedy we wrześniu 2010 roku, podczas konferencji zorganizowanej przez Fundację Wiktora Pinczuka YES (Yalta European Strategy), doszło do takiego spotkania, ani jego format, ani sytuacja polityczna na Ukrainie nie sprzyjały konstruktywnej rozmowie (Hurak, 2016, s. 183-184).

Zmiany w podejściu nowego prezydenta Ukrainy do Polski można było wyraźnie zauważyć na początku 2011 roku. Odmowa Kremla dotycząca obniżenia cen gazu, bez przejęcia kontroli nad ukraińskim systemem gazociągów przez Gazprom i bez konieczności przystąpienia Ukrainy do unii celnej, zmusiły Wiktora Janukowycza do poszukiwania nowych rozwiązań umożliwiających manewrowanie na arenie międzynarodowej. Biorąc pod uwagę fakt, że Polska w drugiej połowie 2011 roku miała przewodniczyć Radzie Unii Europejskiej, jak również brak postępów w uzyskaniu poparcia od Niemiec i Francji, administracja Janukowycza zaczęła ponownie spoglądać w kierunku Warszawy, jako na sprawdzonego partnera. Dodatkowym argumentem za bliskimi dobrosąsiedzkimi stosunkami było przygotowanie do wspólnie organizowanych Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej 2012.

W tych okolicznościach Polska powróciła do strefy szczególnych zainteresowań Kijowa, co było wyraźnie widoczne podczas wizyty Wiktora Janukowycza w Polsce w lutym 2011 roku. Po

pierwsze, chociaż była to dwudziesta piąta zagraniczna wizyta czwartego prezydenta Ukrainy, to była to druga wizyta najwyższej rangi. Wizyta była bardzo intensywna pod względem liczby spotkań i wydarzeń z udziałem Wiktora Janukowycza. W jej trakcie prezydentowi Ukrainy towarzyszyła prawie połowa ukraińskiego rządu. Po drugie, należy zauważyć, że Janukowycz wyraźnie określił w Warszawie znaczenie relacji z Polską i podkreślił, że integracja europejska jest głównym punktem odniesienia dla polityki zagranicznej Ukrainy, a Polska jest kluczowym partnerem strategicznym na tej drodze (Помашова, 2011).

Po tej wizycie kontakty ukraińsko-polskie zaczęły przypominać stosunki z czasów prezydentury Wiktora Juszczewki. Na przykład, w 2011 roku szefowie obydwu państw spotkali się dziewięć razy, podobną liczbę spotkań odbyli też ministrowie spraw zagranicznych. W tym czasie Polska nadal bezwarunkowo wspierała Ukrainę na drodze integracji europejskiej. Zabiegała o sprawy Ukrainy poprzez tworzenie kół przyjaciół Ukrainy w UE, szukała sposobów intensyfikacji wsparcia Kijowa ze strony Stanów Zjednoczonych (Шаповалова, 2012, s. 299-303).

W rzeczywistości Bronisław Komorowski wystąpił jako główny promotor Ukrainy w UE, i dokładał wszelkich starań, aby nie pogorszyć stosunków między Kijowem a Brukselą. Pro-ukraińska postawa Warszawy nie zmieniła się nawet po rozpoczęciu mających polityczne podłoże aresztowań na Ukrainie, kiedy czołowe państwa świata zaczęły się dystansować od nowego ukraińskiego prezydenta. Było to wyraźnie widać wiosną

2012 roku, kiedy w przeciwieństwie do większości przywódców państw Europy Środkowej i Wschodniej Bronisław Komorowski nie wycofał się z udziału w zaplanowanym na maj szczycie w Jałcie. Podobnie nie poparł bojkotu finału Mistrzostw Europy 2012. Należał do małej grupy liderów UE, którzy 1 lipca w Kijowie obejrzeli mecz finałowy między Hiszpanią a Włochami (Гурак, 2018, s. 216-217).

Polska za wszelką cenę starała się zapobiec izolacji Ukrainy i spowolnieniu procesu jej zbliżania się do Unii Europejskiej, jak również starała się nie dopuścić do wzmocnienia tendencji autorytarnych w tym państwie. W celu monitorowania sytuacji wewnętrznej na Ukrainie i wypełnienia zobowiązań Kijowa, przede wszystkim w sprawach związanych z aresztowaniem przedstawicieli poprzednich władz rządzących, Polska zainicjowała utworzenie specjalnej komisji Unii Europejskiej. W jej składzie znaleźli się m.in. były prezydent Polski Aleksander Kwaśniewski i były przewodniczący Parlamentu Europejskiego Pat Cox. Co więcej, pomimo niedotrzymania przez Kijów zobowiązania dotyczącego uwolnienia Julii Tymoszenko z więzienia, Polska opowiedziała się za możliwością podpisania przez Wiktora Janukowycza umowy stowarzyszeniowej z UE podczas szczytu Partnerstwa Wschodniego w Wilnie w listopadzie 2013 roku. Aleksander Kwaśniewski uważał, że UE może pozwolić sobie na takie ustępstwo, bowiem na etapie ratyfikacji umowy zmusi Kijów do wypełnienia zobowiązań (Байор, 2014, s. 178, 195).

W ramach dialogu międzypaństwowego część uwagi poświęcono również tematom historycznym. Tradycyjnie, zwłaszcza przedstawiciele strony polskiej skupiali się na historycznym wymiarze relacji. Jednak w tym samym czasie dość nieoczekiwanie również siły prezydenckie w ukraińskim parlamencie odwołały się do kwestii historycznych. W kontekście 70. rocznicy tragicznych wydarzeń na Wołyniu, na początku lipca 2013 roku 148 posłów z Partii Regionów i Komunistycznej Partii Ukrainy zaapelowało do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej o uznanie wydarzeń na Wołyniu podczas II wojny światowej za ludobójstwo wobec narodu polskiego (*ПП і КПУ просять сейм Польщі*, 2013). Na szczęście prowokacja, która miała na celu przede wszystkim oddziaływanie na społeczeństwo ukraińskie, nie wpłynęła na decyzję polskiego parlamentu. 12 lipca 2013 roku Sejm Rzeczypospolitej Polskiej przyjął uchwałę powtarzającą treść uchwały Senatu z 20 czerwca 2013 roku i uznał, że tragedia wołyńska miała charakter „czystki etnicznej o znamionach ludobójstwa” (*Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 lipca 2013 r.*).

Tak więc po krótkiej przerwie, jaka z inicjatywy strony ukraińskiej zaistniała w kontaktach z polskimi partnerami w 2010 roku, lata 2011-2013 charakteryzowały się dużą intensywnością dialogu. Odwołując się do kierunku ukształtowanego podczas prezydentury Wiktora Juszczenki, główny nacisk w stosunkach ukraińsko-polskich położono na kwestie związane z europejską integracją Ukrainy, przy czym strona ukraińska przewidywała dla Polski kluczową rolę medacyjną. Innowa-

cją w ramach dwustronnych stosunków były systematyczne rozmowy na temat pogarszającej się sytuacji wewnętrznej na Ukrainie, spowodowanej aresztowaniami przedstawicieli obozu „pomarańczowych”, a przede wszystkim Julii Tymoszenko.

Znaczenie Rzeczypospolitej Polskiej dla Ukrainy w trakcie rewolucji godności i w czasie prezydentury Petra Poroszenki (2014-2019)

Poparcie dla Ukrainy i podpisanie w Wilnie umowy stowarzyszeniowej Ukrainy z Unią Europejską było określone przez władze Rzeczypospolitej Polskiej jako priorytet polityki zagranicznej państwa na 2013 rok. W związku z tym odmowa podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE przez Wiktora Janukowycza spowodowała w Warszawie rozczarowanie i całkowitą utratę zaufania do ukraińskiego prezydenta (Байор, 2014, s. 184, 197).

Wszystko wskazywało na to, że w przyszłości można spodziewać się regresu w dialogu między Kijowem a Warszawą. Rewolucja godności doprowadziła jednak do zupełnie innej sytuacji. Po tragicznych wydarzeniach na Majdanie w nocy z 29 na 30 listopada 2013 roku, już 1 grudnia Senat Rzeczypospolitej Polskiej wydał oświadczenie potępiające użycie siły wobec demonstrantów i poparł dążenie Ukraińców do bardziej intensywnego dialogu z Unią Europejską. Tego samego dnia lider partii Prawo i Sprawiedliwość Jarosław Kaczyński wziął udział

w kilkuset tysięcznej demonstracji, która odbyła się w Kijowie, i na placu Niepodległości wygłosił do Ukraińców przemówienie, w którym wsparł ich europejskie aspiracje (*Polski Senat zabrał głos ws. Ukrainy*, 2013).

2 grudnia premier Donald Tusk (2007-2014) przeprowadził rozmowy telefoniczne na temat wydarzeń na Ukrainie z przedstawicielami Komisji Europejskiej, Niemiec i Francji. Podczas wymiany poglądów przekonywał europejskich liderów do poparcia dążeń Ukraińców, jak również do okazania cierpliwości ukraińskim władzom. Prezydent Bronisław Komorowski w tym czasie rozmawiał z Wiktorem Janukowyczem, wzywając go do niestosowania siły dla rozwiązania kryzysu (*Tusk: UE musi mieć cierpliwość do ekipy w Kijowie*, 2013; *Komorowski rozmawiał z prezydentem Ukrainy*, 2013).

Po tym, jak 16 stycznia 2014 roku proprezydenckie siły w Radzie Najwyższej Ukrainy w niekonstytucyjny sposób przyjęły ustawy ograniczające prawa i wolności obywateli ukraińskich, liderzy Polski zaostrzyli stanowisko wobec reżimu Janukowycza. W tym samym czasie, żeby nie dopuścić do eskalacji konfliktu, Polska podjęła próbę uzgodnienia jednolitego stanowiska UE w sprawie rozwoju sytuacji na Ukrainie. W tym celu premier Tusk w dniach 25-31 stycznia odbył bezpośrednie spotkania na temat sytuacji na Ukrainie z przywódcami państw Grupy Wyszehradzkiej, przewodniczącym Rady Europejskiej Hermanem Van Rompuyem, prezydentem Francji François Hollandem, kanclerz RFN Angelą Merkel, premierem Wielkiej Brytanii Davi-

dem Cameronem, przewodniczącym Parlamentu Europejskiego Martinem Schulzem i przewodniczącym Komisji Europejskiej José Manuelem Barroso. W wyniku spotkań opracowano wspólne stanowisko UE w sprawie Ukrainy, które otworzyło drogę misji mediacyjnej ministrów spraw zagranicznych Niemiec, Polski i Francji na Ukrainę w drugiej połowie lutego 2014 roku.

Polscy decydenci okazali Ukrainie zdecydowane poparcie także wraz z rozpoczęciem rosyjskiej agresji na Krymie. Znalazło to odzwierciedlenie w rozmowach z Turcją, państwami Grupy Wyszehradzkiej, Europy Północnej, państwami bałtyckimi, Wielką Brytanią, Niemcami, Stanami Zjednoczonymi. Z inicjatywy Warszawy w celu rozważenia sytuacji na Ukrainie zwołano posiedzenie Rady Północnoatlantyckiej, która odbyła się 2 marca 2014 roku na szczepku ambasadorów (Bieńczyk-Missala, 2014, s. 305). Przyjęcie przez UE w dniu 17 marca 2014 roku decyzji o nałożeniu pierwszych sankcji na Federację Rosyjską było również w dużej mierze wynikiem wysiłków Rzeczypospolitej Polskiej (Hurak, 2016, s. 197).

Jednak następne miesiące pokazały, że w przyszłości ukraińsko-polskie partnerstwo strategiczne, zwłaszcza w sferze politycznej, prawdopodobnie stanie przed nowymi wyzwaniami. Sytuacja była spowodowana przede wszystkim rosyjską agresją, która dla Ukrainy ma charakter wprost egzystencjalny. Biorąc pod uwagę zróżnicowane potencjały państw, należy przyznać, że Ukraina nie jest w stanie samodzielnie opierać się agresji ze strony Federacji Rosyjskiej. Nadzieje na pomoc i wsparcie Kijów

pokładał w państwach europejskich działających w imieniu UE w ramach „formatu normandzkiego” i w Stanach Zjednoczonych, które były reprezentowane w „formacie genewskim”, ale stopniowo dystansowały się od bezpośredniego zaangażowania w proces negocjacji wokół sytuacji na Donbasie. Niestety, Rzeczpospolita Polska nie była włączona w proces negocjacyjny w sprawie rozwiązania konfliktu ukraińsko-rosyjskiego, co nie mogło nie doprowadzić do osłabienia stosunków na poziomie politycznym.

Taka sytuacja nie była korzystna dla Ukrainy. Uwzględniając tradycyjne priorytety polityki zagranicznej Polski, można stanowczo powiedzieć, że byłaby ona najbardziej proukraińskim aktorem w każdym z tych formatów. Nie było to również sprawiedliwe wobec Polski, ponieważ, jak wynika z doświadczeń, to właśnie przedstawiciele Polski w okresie postdwubiegunowym najbardziej adekwatnie ocenili zachodzące zmiany polityczne w Federacji Rosyjskiej i zagrożenia płynące ze strony Kremla. Ukraina nie była jednak w stanie samodzielnie określić reguł gry. Zakładając, że nawet jeśli Polska zostałaby przez stronę ukraińską zaproszona do rozmów i negocjacji pokojowych, to i tak spotkałoby się to z jednoznacznym sprzeciwem ze strony Federacji Rosyjskiej. Taka propozycja nie zostałaby poparta też przez Niemcy czy Francję, chociażby dlatego, że takie posunięcie spowodowałoby negatywną reakcję Rosji. Ani Berlin, ani Paryż nie dążą do ukarania czy izolowania Moskwy. Takie stanowisko Niemiec i Francji wynika z powiązań ekonomicz-

nych i energetycznych z Rosją. Ponadto, dla większości państw Europy Zachodniej celem jest przede wszystkim powstrzymanie rosyjskiej agresji i przywrócenie Rosji do cywilizowanej społeczności międzynarodowej.

Drugim istotnym niekorzystnym czynnikiem dla stosunków ukraińsko-polskich był fakt, że dla części ukraińskiego społeczeństwa współczesna walka z Rosją jest niejako ucieleśnieniem historycznych walk OUN i UPA przeciwko NKWD podczas II wojny światowej i w latach powojennych. Jednocześnie niektóre formacje wojskowe i partie polityczne korzystają z symboliki ukraińskiego nacjonalistycznego podziemia, a w ramach dekomunizacji odbywa się zmiana nazw ulic, placów na cześć przywódców ukraińskiego podziemia. Pomimo tego, że na Ukrainie poparcie dla sił politycznych, które zwracają się w stronę retoryki nacjonalistycznej, z roku na rok maleje, w Polsce wspomniane wyżej procesy są oceniane jednoznacznie negatywnie.

Trzecim niekorzystnym dla dialogu ukraińsko-polskiego elementem są skomplikowane stosunki między Polską a Unią Europejską oraz partnerami Polski w ramach Trójkąta Weimarskiego. Spory dotyczące reformy sądownictwa w Polsce, odmienna wizja polityki migracyjnej, powrót polskich polityków do kwestii reparacji wyraźnie osłabiają pozycję Polski w UE i zmniejszają jej zdolność do wspierania europejskich aspiracji Ukrainy.

W rzeczywistości jednak najważniejszym czynnikiem ograniczającym rozwój stosunków ukraińsko-polskich są kwestie

historyczne. Pierwszym szczególnie ważnym wydarzeniem w tym zakresie było przyjęcie w lipcu 2016 roku najpierw przez Senat, a później przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej uchwał, w których tragiczne wydarzenia na Wołyniu w czasie II wojny światowej zostały określone jako „ludobójstwo” (*Сейм Польщі визнав Волинську трагедію геноцидом*, 2016). Na Ukrainie na ten dokument początkowo zareagowano dosyć ostro. Wśród polityków i intelektualistów pojawiły się propozycje, aby odpowiedzieć w podobny sposób i przyjąć dokument o ludobójstwie dokonanym na narodzie ukraińskim. Na szczęście takie propozycje nie zostały uwzględnione. Na początku września 2016 roku deputowani Rady Najwyższej Ukrainy podpisali oświadczenie, w którym lipcowe dokumenty zostały określone jako przejaw upolitycznienia historii i w którym umieszczono apel do „historyków o kontynuowanie profesjonalnego dialogu w celu ujawnienia wszystkich dotychczas niewyjaśnionych faktów i okoliczności historii opartych na autentycznym materiale archiwalnym, pozostawiając przestrzeń dla każdej ze stron do interpretowania faktów historycznych, jak również polityków Ukrainy i Polski – aby przestali instrumentalizować naukę historyczną w celu osiągnięcia tymczasowych korzyści politycznych” (*Верховна Рада прийняла заяву-відповідь*, 2016).

Dodatkowo poważnym sprawdzianem dla stosunków ukraińsko-polskich w czasie prezydentury Petra Poroszenki były zmiany w ustawie o Instytucie Pamięci Narodowej przyjęte przez Sejm 26 stycznia, a potem 1 lutego 2018 roku przez Senat

Rzeczypospolitej Polskiej. W odpowiedzi na nie Rada Najwyższa Ukrainy 6 lutego 2018 roku przyjęła oświadczenie stwierdzające, że wprowadzone zmiany legislacyjne są sprzeczne z treścią i duchem strategicznego partnerstwa między Ukrainą a Rzeczpospolitą Polską (*Заява Верховної Ради України*, 2018).

Na stosunkach ukraińsko-polskich negatywnie odcisnęły się również akty wandalizmu w odniesieniu do mogił i pomników Ukraińców na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i Polaków na terytorium Ukrainy. Jednak w tym obszarze widać różnicę w podejściu do rozwiązania problemu. W przypadku obiektów na Ukrainie – były one odnawiane, w Polsce taka praktyka nie miała miejsca. Co więcej, 26 kwietnia 2017 roku doszło do przykrego incydentu – za zgodą lokalnych władz rozebrano pomnik poświęcony żołnierzom UPA we wsi Hruszowice w powiecie przemyskim. Po tym wydarzeniu strona ukraińska postanowiła zawiesić prace mające na celu poszukiwanie i ekshumację polskich ofiar konfliktów na Ukrainie.

Ta sprawa wkrótce stała się głównym punktem zapalnym w dialogu międzypaństwowym na najwyższym szczeblu. Rozwiązania, które zostałyby zaakceptowane po obu stronach, nie udało się znaleźć ani podczas spotkania prezydentów Petra Poroszenki i Andrzeja Dudy w grudniu 2017 roku, ani podczas specjalnej wizyty w Warszawie w lutym 2018 roku wicepremiera Ukrainy Pawła Rozenka.

W wyniku tych wydarzeń doszło do bezprecedensowej sytuacji, gdy kancelarie prezydentów Ukrainy i Rzeczypospolitej

Polskiej nie potrafiły dojść do porozumienia i 8 lipca 2018 roku Andrzej Duda złożył hołd pamięci Polaków zabitych na Wołyniu, podczas gdy Petro Poroszenko odsłonił pomnik zamordowanych Ukraińców w miejscowości Sahryń w województwie lubelskim (*Чому Порошенко і Дуда так і не зустрілися на Волині*, 2018).

Wymienione wyżej przykłady negatywnych zjawisk w stosunkach ukraińsko-polskich są przedmiotem zainteresowania zarówno zwykłych obywateli, jak i przede wszystkim ekspertów z obu państw. Niestety w związku z pojawiającymi się coraz to nowymi informacjami na wyżej przedstawione tematy, jak doniesienia o pobiciu ukraińskich studentów czy pracowników w Polsce, pozostają niezauważone znaczące osiągnięcia wypracowane w stosunkach między dwoma państwami.

Należy podkreślić, że w ukraińsko-polskim dialogu można ostatnio dostrzec dużo pozytywnych zmian. Przede wszystkim warto odnotować fakt, że podczas pierwszej wizyty prezydenta Andrzeja Dudy na Ukrainie w grudniu 2015 roku podpisano umowę o otwarciu dla ukraińskich partnerów linii kredytowej w wysokości 4 mld zł (Гупак, 2018, s. 227). Polskę można zaliczyć do kluczowych partnerów gospodarczych Ukrainy. Zgodnie z danymi z pierwszego kwartału 2019 roku, Polska była największym importerem ukraińskich produktów, co spowodowało spadek na drugą pozycję niezmiennego dotychczas lidera w tej dziedzinie – Rosji (*Польща вперше стала найбільшим імпортером українських товарів*, 2019). Jednocześnie Polska jest drugim partnerem handlowym Ukrainy spośród państw

UE i ustępuje tylko Niemcom (*Україна суттєво збільшила експорт товарів до Польщі*, 2018). Ponadto, zgodnie z danymi Narodowego Banku Ukrainy, Polska jest liderem wśród państw, z których emigranci zarobkowi wysyłają do domu najwięcej środków finansowych (*Як змінився обсяг переказів від заробітчан в Україні у 2018 році*, 2019).

Jednocześnie Polska jest jednym z kluczowych partnerów Ukrainy w sektorze energetycznym. Konsekwentnie wspiera stanowisko Ukrainy w kwestii budowy gazociągu Nord Stream 2. Polska była także pierwszym państwem, przez które Ukraina po raz pierwszy otrzymała gaz z UE jeszcze w 2012 roku (*В Україну почав заходити газ з ЄС*, 2014). Przejawem solidarności energetycznej była decyzja rządu ukraińskiego z połowy 2015 roku o udzieleniu Polsce pomocy w związku z kryzysem energetycznym. Borykająca się z problemami energetycznymi Ukraina postanowiła sprzedać zachodniemu sąsiadowi 200 MW prądu. Z kolei na początku 2018 roku, kiedy Rosja ponownie sięgnęła po broń energetyczną, zmniejszając ciśnienie gazu w ukraińskim systemie tranzytowym i poważnie zakłócając jego funkcjonowanie, PGNiG zgodziło się na awaryjne dostawy gazu na Ukrainę. Należy podkreślić, że polska firma konsekwentnie zwiększa swoją obecność na rynku ukraińskim. W 2017 roku ERU Trading we współpracy z PGNiG dostarczyło 218 mln m³ gazu do ukraińskiego operatora sieci przesyłowych i magazynów Ukrtransgaz. Znaczenie Polski w kontekście dywersyfikacji dostaw źródeł energii dla Ukrainy jeszcze bardziej

wzrośnie wraz z rozbudową terminalu LNG w Świnoujściu oraz zbudowaniem gazociągu Baltic Pipe (Baluk, 2018, s. 123).

Ogromne znaczenie dla Ukrainy ma współpraca z Polską w sferze wojskowej i obronnej. Jednym z udanych przykładów „partnerstwa broni” Kijowa i Warszawy jest Litewsko-Polsko-Ukraińska Brygada utworzona jesienią 2014 roku. Pod koniec 2016 roku osiągnęła ona pełną gotowość operacyjną, a w marcu 2018 roku we Lwowie rozpoczęły się pierwsze szkolenia według standardów NATO personelu jednego z batalionów ukraińskich sił powietrznych (*У Львові стартувала перша тренувальна місія*, 2018). Należy podkreślić, że sformowanie brygady jest bardzo ważne w kontekście modernizacji ukraińskich sił zbrojnych zgodnie ze standardami NATO, gdyż w przyszłości może to pozwolić na przystąpienie Ukrainy do tej organizacji. Dlatego też fundamentalne znaczenie ma stworzenie takiej jednostki wojskowej, jaka już spełnia odpowiednie wymagania.

Polscy instruktorzy systematycznie uczestniczą w szkoleniach ukraińskich żołnierzy. Z kolei jednostki ukraińskie biorą udział w ćwiczeniach wojskowych odbywających się w Polsce. W latach 2014-2017 Polska zajmowała czwarte miejsce pod względem pomocy wojskowej udzielonej Ukrainie, po Stanach Zjednoczonych, Kanadzie i NATO (Konończuk, 2018).

2 grudnia 2016 roku w 25. rocznicę uznania przez Polskę niepodległości Ukrainy, w obecności prezydentów Andrzeja Dudy i Petra Poroszenki, została podpisana w Warszawie umowa między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą w sprawie wspó-

pracy w dziedzinie obronności. Ustanowiono na jej podstawie 24 obszary współpracy, realizowanej w różnych formach, a dołączony do umowy protokół stał się podstawą dodatkowego rozszerzenia porozumienia na współdziałanie w zakresie dostawy uzbrojenia i techniki wojskowej oraz świadczenia usług o charakterze wojskowo-technicznym i podjęcia współpracy przemysłowej w sferze technologii raketowych, w tym wykorzystywanych w systemach wynoszenia na orbitę, i innych technologii przeznaczonych dla wojsk lądowych. Współpraca przemysłów zbrojeniowych Polski i Ukrainy zaowocowała już prezentacją czołgu wspólnej konstrukcji PT-17 na targach zbrojeniowych w Kielcach we wrześniu 2017 roku. Natomiast jeszcze w czerwcu 2017 roku zawarto umowę o dostawie polskiej optyki do ukraińskich wozów bojowych. Polska należy również do państw, z których Ukraina otrzymuje broń. W szczególności w 2018 roku Polska rozpoczęła dostarczanie Ukrainie bojowych wozów piechoty (Żurawski vel Grajewski, 2018, s. 59-60).

W czasach rewolucji godności, głównie dzięki staraniom strony polskiej, Unia Europejska aktywnie zaangażowała się w wydarzenia na Ukrainie, a negocjacje z udziałem dyplomatów z Berlina, Paryża i Warszawy stały się jednym z głównych czynników powstrzymujących eskalację konfliktu. Ogólnie można przyjąć, że aktywność strony polskiej była jednym z przyczyn, które doprowadziły do obalenia reżimu Wiktora Janukowycza.

Nie spowodowało to jednak udziału Warszawy w negocjacjach dotyczących rozwiązania konfliktu ukraińsko-rosyjskiego, a wręcz odwrotnie. Można przypuszczać, że rola polskich polityków i dyplomatów podczas pomarańczowej rewolucji i rewolucji godności stała się jedną z przyczyn, z powodu których, biorąc pod uwagę stanowisko Kremla, przedstawiciele Polski nie mieli szans na miejsce przy stole negocjacyjnym, gdzie rozstrzygały się losy Donbasu.

Ponadto od wiosny 2014 roku ukraińsko-polskiemu dialogowi politycznemu zaczynają towarzyszyć niesprzyjające okoliczności. Pierwszorzędne znaczenie miały tu kwestie historyczne, które od 2016 roku stały się kluczowe dla stosunków dwustronnych na najwyższym szczeblu. Na szczęście niełatwa sytuacja polityczna nie ma znaczącego wpływu na współpracę gospodarczą. W odniesieniu do ostatnich lat można mówić o pewnego rodzaju wzrastającej współzależności gospodarczej między Ukrainą a Polską. Pozytywne tendencje można także zauważyć w ramach wieloaspektowej współpracy między państwami w sektorach energetycznym i wojskowym.

W takich okolicznościach, biorąc pod uwagę tradycyjnie podobną wizję w Kijowie i Warszawie na temat kluczowych zagrożeń dla regionu i kontynentu, można jednoznacznie powiedzieć, że powrót do pełnego dialogu jest ważny dla każdej ze stron, i tylko kwestią czasu jest to, kiedy do tego dojdzie.

Bibliografia:

- Baluk, W. (2018), *Formalny i materialny wymiar partnerstwa strategicznego Polski i Ukrainy*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 1, s. 109-138.
- Bieńczyk-Missala, A. (2014), *Polska polityka zagraniczna – z Unią Europejską na Majdan*, „Rocznik Strategiczny 2013/2014. Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski”, t. 19, s. 291-306.
- Dębski, S., Dołęga, J. (2006), *Polska polityka zagraniczna w 2005 r.*, „Rocznik Strategiczny 2005/2006. Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski”, s. 364-393.
- Hurak, I. (2016), *Relacje Polski i Ukrainy 2010-2015: ukraiński punkt widzenia*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, nr 2 (XIII), s. 181-201.
- Komorowski rozmawiał z prezydentem Ukrainy (2013), RMF24, 2 grudnia, <http://www.rmf24.pl/raport-ukraina/fakty/news-komorowski-rozmawial-z-prezydentem-ukrainy,nld,1067687> [02.12.2013].
- Konończuk, W. (2018), *The Paradoxes of Polish-Ukrainian Relations*, Wilson Center, 23 maja, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/the-paradoxes-polish-ukrainian-relations> [23.05.2018].
- Michnik: Kaczyński zachował się jak prawdziwy patriota (2013), „Wprost”, 1 grudnia, <http://www.wprost.pl/ar/427546/Michnik-Kaczynski-zachowal-sie-jak-prawdziwy-patriota/> [01.12.2013].
- Mironowicz, E. (2012), *Polityka zagraniczna Ukrainy 1990-2010*, Białystok.
- Odsłonięcie pomnika w Sahryniu bez prezydentów Ukrainy i Polski (2009), „Nasze Miasto”, Warszawa, 7 września, <https://warszawa.naszemiasto.pl/odsloniecie-pomnika-w-sahryniu-bez-prezydentow-ukrainy-i/ar/c1-17627> [07.09.2009].

Polski Senat zabrał głos ws. Ukrainy. Uprzedził premiera (2013), „Wprost”, 1 grudnia, <http://www.wprost.pl/ar/427541/Polski-Senat-zabrał-głos-ws-Ukrainy-Uprzedził-premiera/> [01.12.2013].

Tusk: UE musi mieć cierpliwość do ekipy w Kijowie (2013), „Interia. Fakty”, 2 grudnia, <https://fakty.interia.pl/raporty/raport-zamieszki-na-ukrainie/aktualnosci/new-s-tusk-ue-musi-miec-cierpliwosc-do-ekipy-w-kijowie,nld,1067716> [02.12.2013].

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 lipca 2013 r. w sprawie uczczenia 70. rocznicy Zbrodni Wołyńskiej i oddania hołdu Jej ofiarom (2013), „Monitor Polski”, 31 lipca 2013, poz. 606, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20130000606/O/M20130606.pdf> [31.07.2013].

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 lipca 2009 r. w sprawie tragicznego losu Polaków na Kresach Wschodnich (2009), „Monitor Polski”, nr 47, poz. 684, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20090470684/O/M20090684.pdf> [15.07.2009].

Zajączkowski, W. (2005), *Stosunki Polski z Ukrainą*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 2005”, s. 132-141.

Żurawski vel Grajewski, P. (2018), *Specyfika relacji polsko-ukraińskich po 2015 r.*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 1, s. 41-92.

Байор, П. (2014), *Великі сподівання та розчарування в українсько-польських відносинах*, „Зовнішня політика України – 2013: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети”, s. 176-201.

В Україні почав заходити газ з ЄС (2014), „TSN.UA”, 16 kwietnia, <https://tsn.ua/groshi/v-ukrayinu-pochav-zahoditi-gaz-z-yes-345669.html> [16.04.2014].

- Верховна Рада прийняла заяву-відповідь на ухвалу своїх польських колеґ щодо геноциду на Волині (2016), „Zbruč”, 8 września, <https://zbruc.eu/node/55902> [08.09.2016].
- Гурак, І. (2018), *Республіка Польща як один із ключових партнерів України на міжнародній арені*, „Sprawy Międzynarodowe”, t. LXXI, nr 3, s. 195-242.
- Заява Верховної Ради України у зв'язку з ухваленням Сеймом і Сенатом Республіки Польща змін до закону про Інститут національної пам'яті – Комісію з розслідування злочинів проти польського народу та інших законодавчих актів (2018), 6 lutego, <https://poland.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/62834-zajava-verkhovnoji-radi-ukrajini-u-zvjazku-z-uhvalennyam-sejmom-i-senatom-respubliki-polyshha-zmin-do-zakonu-pro-institut-nacionalnoji-pamjati--komisiju-z-rozsliduvannya-zlochyniv-proti-polysykogo-narodu-ta-inshih-zakonodavchih-aktiv> [06.02.2018].
- Киридон, А. (2013), *Україна – Республіка Польща: етапи, реалії та перспективи відносин*, „Зовнішні справи”, nr 11, s. 18-21.
- Козловська, А. (2008), *Східне партнерство – інструмент для повної інтеграції з ЄС*, „International Review. Відносини Україна – ЄС: в пошуку інституційних трансформацій”, nr 2 (6), <http://www.fes.kiev.ua/Dokument/mon25kozlovska.pdf> [20.12.2008].
- Піх, О. (2017), *Українсько-польські відносини в період президентства Віктора Ющенка (2005-2010): асиметрія очікувань і можливостей*, „Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність”, вип. 29, s. 584-604.
- Польща вимагає надати Україні та Грузії ПДЧ в НАТО (2008), „finance.ua”, 10 kwietnia, <https://news.finance.ua/ua/news/-/123800/polshha-vymagaye-nadaty-ukrayini-ta-gruziyi-pdch-v-nato> [10.04.2008].

- Польща вперше стала найбільшим імпортером українських товарів, обійшовши Росію* (2019), „Рубрика”, 30 kwietnia, <https://rubryka.com/2019/04/30/polshha-vpershe-stala-najbilshym-importerom-ukrayinskyh-tovariv-objishovshy-rosiyu/> [30.04.2019].
- Поштар, Є. (2009), *Президент Ющенко говорив у Польщі про єднання українців із поляками*, „Радіо Свобода”, 8 września, <https://www.radiosvoboda.org/a/1818278.html> [08.09.2009].
- ПР і КПУ просять сейм Польщі «заради дружби» визнати Волинську трагедію геноцидом поляків (Документ)* (2013), „Тиждень.ua”, 5 lipca, <http://tyzhden.ua/News/83799> [05.07.2013].
- Рибалт, А. (2009), *Ющенко, Качинський «орієнтуються на майбутнє»*, „BBC Ukrainian.com”, 7 września, https://www.bbc.com/ukrainian/news/story/2009/09/090907_rybalt_yusch_kacz_sp.shtml [07.09.2009].
- Ромашова, Н. (2011), *Закінчився візит президента до Польщі. Підсумки*, „Obozrevatel”, 7 lutego, <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics/08792-zakinchivsyia-vizit-prezidenta-do-polschi-pidsumki.htm> [07.02.2011].
- Сейм Польщі визнав Волинську трагедію геноцидом* (2016), „Радіо Свобода”, 22 lipca, <https://www.radiosvoboda.org/a/news/27873307.html> [22.07.2016].
- Сенат Польщі прийняв резолюцію із закликом визнати Волинську трагедію геноцидом* (2016), „Тиждень.ua”, 8 lipca, <https://tyzhden.ua/News/169175> [08.07.2016].
- Сподарик, Г. (2009), *Ющенко – Почесним доктором*, „Наше Слово”, 9 lipca, <https://www.nasze-slowo.pl/yushhenko-pochesnim-doktorom/> [09.07.2009].
- Суд позбавив Шухевича звання Героя України* (2010), „ТСН Вражає”, 21 kwietnia, <https://tsn.ua/ukrayina/sud-pozbaviv-shuhevicha-zvannya-geroia-ukrayini.html> [21.04.2010].

- Терещук, Г. (2009), *Черговий урок патріотизму від поляків*, „Радіо Свобода”, 1 marca, <https://www.radiosvoboda.org/a/1501103.html> [01.03.2009].
- Ткачук, М. (2006), *Павлокома. Пробачити, але не забути*, „Україна молода”, 16 maja, <https://www.umoloda.kiev.ua/number/672/158/24426/> [16.05.2006].
- У Львові стартувала перша тренувальна місія литовсько-польсько-української військової бригади* (2018), „Gordonua.com”, 6 marca, <https://gordonua.com/ukr/news/war/u-lvovi-startovala-persha-treनुvalna-misija-litovsko-polsko-ukrajinskoji-vijskovoji-brigadi-235138.html> [06.03.2018].
- Україна суттєво збільшила експорт товарів до Польщі* (2018), „соцпортал”, 4 września, https://socportal.info/2018/09/04/ukrajina_suttjevo_zbilshili_eksport_tovariv_do_polschi.html [04.09.2018].
- Чому Порошенко і Дуда так і не зустрілися на Волині* (2018), „Конкурент”, 9 lipca, <https://konkurent.in.ua/publication/28213/comu-poroshenko-i-duda-tak-i-ne-zustrilisya-na-volini/> [09.07.2018].
- Шаповалова, О.І. (2012), *Україна у системі двосторонніх відносин з провідними європейськими країнами*, „Зовнішня політика України – 2011: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети”, s. 271-305.
- Ющенко і Кваснєвський відкрили меморіал воїнам УГА і Цвинтар орлят у Львові* (2005), „Корреспондент.net”, 24 czerwca, <https://ua.korrespondent.net/ukraine/258191-yushchenko-i-vasnevskij-vidkrili-memorial-voyinam-uga-i-cvintar-orlyat-u-lvovi> [24.06.2005].
- Як змінився обсяг переказів від заробітчан в Україну у 2018 році* (2019), „Економіческая Правда”, 4 kwietnia, <https://www.epravda.com.ua/news/2019/04/4/646709/> [04.04.2019].